

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/211737>

Please be advised that this information was generated on 2021-10-20 and may be subject to change.

'Weer Samen Naar School'

Samenwerkingsverbanden WSNS zijn verbanden waarin basisscholen en scholen voor speciaal basisonderwijs (sbo) samenwerken. Deze verbanden zijn opgericht in het kader van 'Weer Samen Naar School' (WSNS). Doel van de samenwerkingsverbanden is het inrichten van een dussdanige zorgstructuur voor leerlingen die extra zorg nodig hebben, dat verwijzing naar het speciaal basisonderwijs zoveel mogelijk wordt teruggedrongen en leerlingen in plaats daarvan de benodigde zorg krijgen in het reguliere basisonderwijs. Het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, is uitgevoerd in opdracht van de Commissie Beleidsgericht Onderzoek Primair Onderwijs (BOPO) van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Doel van het onderzoek was het bieden van zicht op factoren die bijdragen aan succesvol functioneren van Samenwerkingsverbanden WSNS.

Onderzoeksvragen en onderzoekopzet

De BOPO heeft voor dit onderzoek vijf vragen geformuleerd:

1. Welke varianten in samenwerking tussen reguliere en speciale scholen voor basisonderwijs zijn er momenteel in gebruik?
2. Wat zijn de contextkenmerken van deze varianten (schaal van het verband, participatie in regionale structuren, rol van de paramedische zorgverbreding, denominatie etc.)? Wat zijn de organisatiekenmerken van deze varianten? Zijn er verschillen in mate van realisatie van de doelen?
3. Onder welke condities zijn de varianten effectief? Welke bestuurlijke en financiële constellaties c.q. keuzes liggen eraan ten grondslag en welke voor- en nadelen kunnen aan elk van deze samenwerkingsvormen worden onderscheiden?
4. Welke oorzaken zijn aan te geven voor het succes van de (bekostigingsstructuur van de) samenwerkingsverbanden in het ontwikkelen van een continuüm van zorg en het terugdringen van verwijzing?
5. Wat zijn de effecten van het onder 4 genoemde op de prestaties en het welbevinden van leerlingen?

Het onderzoek bestond uit een kwantitatief deel en een kwalitatief deel. In het kwantitatieve deel zijn analyses uitgevoerd op bestaande gegevensbestanden:

- telgegevens van het Ministerie van OCenW (de jaarlijkse leerlingentelling) over de jaren 1996 tot en met 2000;
- gegevens die zijn verzameld in het kader van de WSNS-Monitor (een enquête bij coördinatoren van samenwerkingsverbanden);
- gegevens die zijn verzameld in het Prima-cohortonderzoek (vragenlijsten, ingevuld door schooldirecties, leerkrachten en leerlingen en taal- en rekentoetsen).

Op deze manier is getracht variabelen te identificeren die van invloed zijn op het 'succes' van het samenwerkingsverband. Daarbij is 'succes' als volgt geoperationaliseerd: 'Een WSNS-samenwerkingsverband is succesvol indien een dusdanig continuüm van zorg wordt gerealiseerd, dat een laag percentage van verwijzingen naar het speciaal basisonderwijs samengaat met gemiddeld gelijke of betere prestaties van leerlingen en een gemiddeld gelijk of positiever welbevinden van de leerlingen in het reguliere basisonderwijs in vergelijking met de prestaties en het welbevinden van leerlingen in basisscholen waar veel naar het speciaal basisonderwijs wordt verwezen.'

Bij de kwantitatieve analyses is gebruik gemaakt van multiniveau-analyse, waarbij maximaal vier niveaus zijn onderscheiden: het samenwerkingsverband, de school, de groep/leerkracht, de leerling. Een deel van de analyses heeft betrekking op twee niveaus: het samenwerkingsverband en de school. In de tweede onderzoeksfase zijn gevalsstudies uitgevoerd bij zes samenwerkingsverbanden waarin relatief weinig leerlingen naar het sbo worden verwezen.

Resultaten

Verwijzing en terugplaatsing

Jaarlijks wordt gemiddeld 0.7 procent van de leerlingen in het basisonderwijs verwezen naar het speciaal basisonderwijs. Het gaat dan om ongeveer 10.000 leerlingen. De omvang van de verwijzing in het samenwerkingsverband laat van jaar tot jaar een tamelijk constant beeld zien. Er zijn, ondanks de afname van de uitschieters qua verwijzing, samenwerkingsverbanden waarin structureel meer wordt verwezen dan in andere verbanden. Bij de scholen is sprake van aanzienlijke schommelingen in verwijzing van jaar tot jaar. Ook tussen scholen binnen hetzelfde samen-

werkingsverband treden forse verschillen in verwijzing op. Overigens kunnen de schommelingen van jaar tot jaar binnen scholen deels worden verklaard doordat het doorgaans om kleine aantallen leerlingen gaat. Een verschil van één of enkele leerlingen per jaar kan percentueel gezien een relatief groot verschil uitmaken, met name in een kleine school.

De invloed van samenwerkingsverbanden WSNS op de omvang van de verwijzing is verhoudingsgewijs gering. Factoren op het niveau van het samenwerkingsverband verklaren tussen 4 en 5 procent van de variantie in de verwijzingscijfers van de in dat verband participerende scholen. Factoren op schoolniveau spelen een grotere rol in het verklaren van de mate waarin leerlingen naar het sbo worden verwezen. De omvang van de groep achterstandsleerlingen in scholen en de urbanisatiegraad (oftewel de mate van stedelijkheid) van de vestigingsplaats van de school zijn de belangrijkste factoren die bijdragen aan het verklaren van de omvang van de verwijzing. In scholen met meer achterstandsleerlingen is het percentage verwijzingen doorgaans hoger dan in scholen met weinig achterstandsleerlingen. In matig of sterk stedelijk gebied is de verwijzing in het algemeen hoger dan in niet of weinig stedelijk gebied. Dit kan grotendeels worden verklaard vanuit het aanbod aan en de afstand tot het sbo. Uit de multiniveau-analyses over een aantal schooljaren komt daarnaast een cross-level interactie naar voren tussen swv- en schoolniveau met betrekking tot de invloed van de gemiddelde leerlinggewichtsscore in het samenwerkingsverband. Deze kan zo worden geïnterpreteerd dat scholen met veel achterstandsleerlingen in een verband met veel achterstandsleerlingen de neiging hebben minder te verwijzen dan vergelijkbare scholen in een verband met weinig achterstandsleerlingen. Dit verklaart waarschijnlijk het gegeven dat scholen met veel achterstandsleerlingen in zeer sterk stedelijk gebied gemiddeld iets minder verwijzen dan vergelijkbare scholen in plaatsen met een matig of sterk stedelijk karakter. Uit de kwantitatieve analyses zijn geen specifieke organisatorische kenmerken van samenwerkingsverbanden naar voren gekomen die aanwijsbaar bijdragen aan lagere verwijzing naar het sbo. De analyses leveren wel aanwijzingen dat de samenwerking in verbanden met een hoog verwijzingsniveau door de coördinator eerder als knelpunt wordt gezien dan in weinig verwijzende verbanden.

De omvang van de terugplaatsing vanuit het sbo naar het basisonderwijs is klein. Bovendien neemt deze af. De 248 samenwerkingsverbanden plaatsen gezamenlijk per jaar ongeveer 300 leerlingen terug. Het is dan ook niet mogelijk factoren aan te wijzen die van invloed zijn op de omvang van de terugplaatsing.

Cognitieve prestaties en het welbevinden van leerlingen

De cognitieve prestaties van de leerlingen worden vooral door leerlingvariabelen beïnvloed, zoals sociaal-economische status en geslacht. Leerlingen uit achterstandsgroepen presteren gemiddeld slechter bij de taal- en rekenoetsen dan leerlingen uit andere groepen. Meisjes presteren gemiddeld beter dan jongens bij de taaltoets en slechter dan jongens bij de rekenoets. Variabelen op het niveau van het samenwerkingsverband verklaren weinig van de variantie in de toetsresultaten. De invloed van het samenwerkingsverband op het schoolwelbevinden van de leerlingen is te verwaarlozen.

Zorg op school

Veel scholen beschikken over een intern begeleider, die de leerlingenzorg coördineert en de leerkrachten ondersteunt. Daarnaast kunnen functionarissen vanuit het sbo en schoolbegeleiders worden ingezet. Het beperken van de verwijzing vereist de wil van scholen om zorgleerlingen op te vangen en een geschikte zorgstructuur om dat te doen. Een belangrijke factor is de mate waarin het team is toegerust voor het leveren van extra zorg aan leerlingen voor wie dat nodig is. Daarbij speelt de professionalisering van de leerkrachten een belangrijke rol. Uit de gevalstudies komt naar voren dat in weinig verwijzende scholen zorgleerlingen worden gezien als een gezamenlijke verantwoordelijkheid en niet als het probleem van individuele leerkrachten.

In de gesprekken met coördinatoren van samenwerkingsverbanden blijkt dat een aantal van hen meer invloed zou willen hebben op de zorgstructuur in de scholen en op de mate waarin de teams worden toegerust. Zij kunnen hierin proberen te sturen, maar kunnen doorgaans geen dwingende maatregelen nemen, omdat genoemd terrein tot de autonomie van de scholen en hun besturen hoort. De variatie tussen scholen qua verwijzing is volgens de coördinatoren die deelnamen aan de gevalstudies niet altijd te verklaren. Vaak gaat het bij de veel verwijzende scholen om scholen in achterstandswijken, die kampen met een grote instroom van zorgleerlingen. Coördinatoren signaleren echter ook dat er veel verwijzende scholen zijn waar de omvang van de verwijzing niet vanuit het aantal achterstandsleerlingen te verklaren is. Hier wordt de hoge verwijzing eerder ingegeven door het beleid van de directie of door de grenzen van het team, zo wordt opgemerkt. Anderzijds wordt ook gesignaleerd dat er scholen zijn die nauwelijks verwijzen, terwijl hun zorgstructuur niet goed is ingericht. Dit wordt als onwenselijk gezien, maar ook hier ontbreekt het de coördinator vaak aan de bevoegdheid om in te grijpen.

Wat in de gevalsstudies opvalt, is dat het verwijzingsgedrag van scholen niet overal vanuit het samenwerkingsverband in kaart wordt gebracht en besproken met de schoolleiders of -besturen van veel verwijzende scholen. Bovendien kunnen scholen en schoolbesturen zich ook hier beroepen op hun autonomie, zo stellen verschillende coördinatoren.

Bovenschoolse zorg

Op bovenschools niveau omvat de zorg onder meer het, doorgaans op afroep, beschikbaar stellen van (preventieve) ambulante begeleiding en het stimuleren van communicatie tussen directeurs van scholen in het verband en tussen intern begeleiders. Ook professionaliseringsactiviteiten zijn veelal gericht op directeurs en intern begeleiders. Een zorgplatform of -loket of een Permanente Commissie Leerlingenzorg met brede taakstelling kan worden ingeschakeld om scholen te adviseren over extra zorg aan leerlingen en over onderzoek dat gewenst is. In sommige verbanden, dan wel gemeenten, functioneren multidisciplinaire teams, waarin scholen overleggen met jeugdzorg, maatschappelijk werk en eventuele andere instanties.

Daarnaast zijn er nog andere instrumenten die kunnen worden ingezet om verwijzing te voorkomen. Het betreft overplaatsing van leerlingen naar een andere basisschool, de opvang van leerlingen in hulpklassen en tijdelijke sbo-plaatsing. Bij overplaatsing van leerlingen naar een andere basisschool ('bao-bao-plaatsing') gaan leerlingen naar een andere basisschool, die beter in staat is de zorg te leveren waaraan de leerling behoefte heeft. Voor de toeleverende school betekent het overplaatsen van leerlingen dat men erkent zelf tekort te schieten in de zorg. Voor de opnemende school betekent het extra druk op de zorgstructuur. Uit de gevalsstudies blijkt dat er in het samenwerkingsverband vaak geen beleid is op dit punt en dat de bao-bao-plaatsing in de praktijk dan ook eerder een zaak is van individuele scholen dan van het samenwerkingsverband. Opvang in hulpklassen heeft vaak betrekking op cognitieve aspecten. Sommige verbanden experimenteren echter ook met hulpklassen waarin aan het oplossen van sociaal-emotionele problematiek wordt gewerkt. Bij de opvang in hulpklassen speelt echter, net als bij verwijzing, de afstand een rol. Is de hulpklas ver weg, dan wordt dit minder als reële optie gezien, vooral bij jonge leerlingen. Tijdelijke sbo-plaatsing wordt in tal van verbanden toegepast, maar blijkt in de praktijk meestal toch uit te monden in definitieve plaatsing.

Het speciaal basisonderwijs

Sbo-scholen kunnen, naast het opvangen van en het verzorgen van onderwijs aan verwezen leerlingen, worden ingeschakeld voor het verzorgen van preventieve ambulante begeleiding, gericht op zorgleerlingen, en ambulante begeleiding van teruggeplaatste leerlingen. Daarnaast kan het sbo een functie vervullen bij de deskundigheidsbevordering van leerkrachten, vooral via collegiale consultatie en advies. Uit de gevalsstudies blijkt dat de waardering voor de bijdrage van het sbo van verband tot verband varieert. In verschillende verbanden komt de ondersteunende rol van het sbo niet goed uit de verf. Als verklaring daarvoor noemt men (een combinatie van) fusieproblemen (door de samenvoeging van lom en mlk), teruglopende inkomsten, verdichting van leerlingenproblematiek (door WSNS schuift de leerlingenpopulatie in het sbo op in de richting van het speciaal onderwijs) en tekort aan personeel (waardoor men minder kwaliteitseisen kan stellen). Men zou het sbo graag meer zien als vraagbaak, waarop leerkrachten in het basisonderwijs een beroep kunnen doen.

Succesfactoren

Uit de gevalsstudies komen tal van factoren naar voren die in samenwerkingsverbanden kunnen bijdragen aan het realiseren van een dusdanige zorgstructuur, dat zorgleerlingen in het basisonderwijs de benodigde zorg krijgen. Deze hebben betrekking op coördinatie en samenwerking, de zorgstructuur en professionalisering. Daarnaast zijn er factoren die in de scholen zelf kunnen bijdragen aan een goede zorgstructuur, zoals het gebruik van een leerlingvolgsysteem (ook door de intern begeleider), het werken met zorgdossiers, het bespreken van zorgleerlingen in teamvergaderingen, aandacht voor scholing gericht op vergroting van de zorgbreedte, begeleiding van leerkrachten door collega's, aandacht voor differentiatie en aandacht voor het sociaal-emotioneel functioneren van leerlingen. Goede interne begeleiding vormt een belangrijke bijdrage aan de zorgstructuur op de scholen.

Knelpunten

Uit de gevalsstudies blijken vier belangrijke knelpunten: de aansluiting met het voortgezet onderwijs, de bijdrage van het sbo, de druk op de teams en de bestuurskracht van het samenwerkingsverband.

De *aansluiting met het voortgezet onderwijs* leidt in weinig verwijzende scholen tot grote problemen. Alle deelnemers aan de gevalsstudies ervaren dit als een belangrijk knelpunt. Leerlingen die met veel extra zorg en in-

spanning in het basisonderwijs zijn gehandhaafd, worden bij de overgang naar het voortgezet onderwijs vaak naar het lwoo of naar de praktijkschool verwezen. Zo dreigt de schoolloopbaan van deze leerlingen alsnog in de knel te komen.

De *bijdrage van het sbo* is volgens de coördinatoren en intern begeleiders in verschillende verbanden minder dan men wenselijk acht. Vaak functioneert het sbo vooral als opvangvoorziening en draagt het onvoldoende bij aan het begeleiden van teams in het basisonderwijs en functioneert het niet of onvoldoende als vraagbaak.

De *druk op de teams* is door WSNS groter geworden. In tal van scholen is men van mening dat de grenzen van het haalbare zijn bereikt. Bovendien genereren scholen die zich profileren als school met een goede zorgstructuur, extra instroom van risicoleerlingen, waardoor het team verder onder druk komt te staan. Daarbij heeft men vaak ook het gevoel dat de geboden extra zorg ten koste gaat van de aandacht voor de leerlingen die niet als zorgleerlingen zijn aangemerkt. De mogelijke verdere toename van het aantal zorgleerlingen door de invoering van leerlinggebonden financiering (lgb) baart de scholen zorgen.

De *bestuurskracht van het samenwerkingsverband* wordt door verschillende coördinatoren als onvoldoende beschouwd. Scholen en besturen hebben naar hun mening teveel mogelijkheden om zich te beroepen op hun autonomie. Daarbij komt dat verbanden die te maken hebben met verschillende gemeenten, op tal van punten kunnen worden geconfronteerd met verschillend beleid ten aanzien van de scholen in dat verband.

Samenvattend kan worden gesteld dat de door WSNS beoogde samenhang in de samenwerkingsverbanden pas gedeeltelijk is gerealiseerd.